

Designing a Model of Public Participation in the Policy Making Process of the Country's Official Education Based on the Knowledge System of the Holy Quran

Mohammad Mehdi Ebrahimi¹ | Zahra Shokouh² | Amin Nikpour³ | Sheida Madahian⁴ | Shahin Sharafi⁵

1. Ph.D student, Department of Public Administration, Kerman Branch, Islamic Azad University, Kerman, Iran. **Email:** mahdiebahimi1352@gmail.com
2. **Corresponding Author:** Assistant Professor, Department of Public Administration, Kerman Branch, Islamic Azad University, Kerman, Iran. **Email:** zshs2007@yahoo.com
3. Assistant Professor, Department of Public Administration, Kerman Branch, Islamic Azad University, Kerman, Iran. **Email:** nikpour2003@yahoo.com
4. Assistant Professor, Department of Public Administration, Kerman Branch, Islamic Azad University, Kerman, Iran. **Email:** sheshemad@yahoo.com
5. Assistant Professor, Department of Public Administration, Kerman Branch, Islamic Azad University, Kerman, Iran. **Email:** sharif_49@yahoo.com

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: Research</p> <p>Received: 06 February 2024 Revised: 20 February 2024 Accepted: 10 March 2024 Published: 29 March 2024</p> <p>Keywords Stakeholder participation, Policy making, Formal education, Holy Quran, Ministry of Education.</p>	<p>Objective: The field of education is one of the broadest fields of public administration in the country, and in recent years, many criticisms have been raised about its performance, especially in the field of policy making. However, it seems that the use of people's participation in the field of education policy can have valuable results, although this issue has received less attention so far. Therefore, the aim of the current research is to design a model of public participation in the policy making process of the country's official education based on the knowledge system of the Holy Quran.</p> <p>Method: This research is developmental-applicative in terms of purpose and is considered as a mixed research. In the qualitative step, the texts of the Holy Quran and its interpretations were examined and the data were analyzed by thematic analysis method. Also, in the quantitative stage, confirmatory factor analysis method was used to validate the model. For this purpose, 115 managers and experts in the Ministry of Education were asked for their opinions with a researcher-made questionnaire. At this stage, the sample size calculation method was Cochran's formula and simple random sampling method.</p> <p>Results: For the three-dimensional research model, central, process and contextual factors as well as 25 components were identified. Also, the findings of the factor analysis show the confirmation of the structure of the research model and the coefficient of determination calculated for the central, process and contextual factors are 0.679, 0.571 and 0.628, respectively, which shows that they are suitable values.</p> <p>Conclusion: The knowledge system of the Holy Qur'an emphasizes people's participation in various matters, including formal education policies, and the use of its guidelines in this field can be helpful.</p>

Cite this article

Ebrahimi, M.M., Shokouh, Z., Nikpour, A., Madahian, S., & Sharafi, S. (2024). Designing a Model of Public Participation in the Policy Making Process of the Country's Official Education Based on the Knowledge System of the Holy Quran. *Applied Issues in Islamic Education*, 9 (1), 7-30.
<http://dx.doi.org/10.61186/qaiie.9.1.1>

© The Author(s). Publisher: Academy of Scientific Studies in Education.

طراحی الگوی مشارکت مردمی در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تعلیم و تربیت رسمی کشور مبتنی بر نظام معرفتی قرآن کریم

محمد مهدی ابراهیمی^۱ | زهرا شکوه^۲ | امین نیکپور^۳
شیدا مداحیان^۴ | شهین شرفی^۵

۱. دانشجوی دکتری، گروه مدیریت دولتی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران. mahdiebahimi1352@gmail.com
۲. نویسنده مسئول: استادیار، گروه مدیریت دولتی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران. zshs2007@yahoo.com
۳. استادیار، گروه مدیریت دولتی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران. nikpour2003@yahoo.com
۴. استادیار، گروه مدیریت دولتی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران. sheshamad@yahoo.com
۵. استادیار، گروه مدیریت دولتی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران. sharif_49@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی	هدف: حوزه آموزش و پرورش یکی از گسترده‌ترین حوزه‌های مدیریت عمومی کشور است که در سالیان اخیر انتقادات متعددی در مورد عملکرد آن به‌ویژه در حوزه خط‌مشی‌گذاری مطرح شده است. از این‌رو، هدف پژوهش حاضر طراحی الگوی مشارکت مردمی در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تعلیم و تربیت رسمی کشور مبتنی بر نظام معرفتی قرآن کریم است.
دریافت: ۱۷ بهمن ۱۴۰۲ بازنگری: ۰۱ اسفند ۱۴۰۲ پذیرش: ۲۰ اسفند ۱۴۰۲ انتشار: ۰۱ فروردین ۱۴۰۳	روش: این پژوهش از نظر هدف، توسعه‌ای- کاربردی و در زمره پژوهش‌های آمیخته محسوب می‌شود. در گام کیفی، متون قرآن کریم و تفاسیر آن مورد بررسی قرار گرفت و داده‌ها با روش تحلیل تم (مضمون) تحلیل شدند. همچنین، در مرحله کمی به‌منظور اعتبارسنجی مدل از روش تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد. بدین منظور، از ۱۱۵ نفر از مدیران و خبرگان در وزارت آموزش و پرورش با پرسش‌نامه پژوهش‌گرا ساخته نظرخواهی به‌عمل آمد. در این مرحله، روش محاسبه حجم نمونه فرمول کوکران و روش نمونه‌گیری تصادفی ساده بود.
کلیدواژه‌ها: مشارکت ذی‌نفعان، خط‌مشی‌گذاری، تعلیم و تربیت رسمی، قرآن کریم، وزارت آموزش و پرورش.	یافته‌ها: برای مدل پژوهش سه بُعد عوامل محوری، فرآیندی و زمینه‌ای و همچنین ۲۵ مؤلفه شناسایی شد. همچنین، یافته‌های تحلیل عاملی نشان از تأیید ساختار مدل پژوهش دارد و ضریب تعیین محاسبه‌شده برای عوامل محوری، فرآیندی و زمینه‌ای به ترتیب مقادیر ۰/۶۷۹، ۰/۵۷۱ و ۰/۶۲۸ است که نشان می‌دهد مقادیری مناسب هستند.
	نتیجه‌گیری: نظام معرفتی قرآن کریم بر مشارکت مردمی در امور مختلف از جمله خط‌مشی‌گذاری تعلیم و تربیت رسمی تأکید دارد و استفاده از رهنمودهای آن در این زمینه می‌تواند راه‌گشا باشد.

ابراهیمی، محمد مهدی، شکوه، زهرا، نیکپور، امین، مداحیان، شیدا، و شرفی، شهین (۱۴۰۳). طراحی الگوی مشارکت مردمی در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تعلیم و تربیت رسمی کشور مبتنی بر نظام معرفتی قرآن کریم. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۹ (۱)، ۳۰-۷.

<http://dx.doi.org/10.61186/qaiie.9.1.1>

© نویسندگان.

ناشر: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.

استناد

مقدمه

امروزه، آموزش عمومی به‌عنوان عامل توسعه در جوامع بشری مطرح است. به‌منظور توسعه و پیشرفت، توجه به آموزش عمومی و داشتن الگوی اداره مناسب امری ضروری و محتوم است (هاشمی، مرتضوی و رحمانی، ۱۴۰۰). از طرفی، یکی از مسائل مهم، ارزشی و مورد تأکید در آموزش و پرورش بحث عدالت سازمانی است (ضربی، امیرکبیری و ربیعی مندجین، ۱۴۰۰). هم‌چنین، گام نخستین در بهبود بخشی به وضعیت نامطلوب و نابه‌سامان یک جامعه، تغییر در سیستم آموزش و پرورش آن جامعه و تحول در اساس آن سیستم یعنی انسان است (پاپی، هاشمی، ولوی و صفایی مقدم، ۱۴۰۱).

از این‌رو، اجرای درست خط‌مشی‌های آموزش و پرورش برای دستیابی به اهداف تعیین‌شده از اهمیت به‌سزایی برخوردار است (زینی و ندمقدم، باقرزاده، قلی‌پور کنعانی، منانی و عارف‌نژاد، ۱۴۰۰). متأسفانه، نبود یک فرآیند خط‌مشی‌گذاری در نظام آموزش و پرورش، نظام تعلیم و تربیت کشور را با مشکلات اساسی هم‌چون عدم بهره‌وری خط‌مشی‌های تدوین‌شده، عدم انطباق خط‌مشی‌ها با نیاز امروز جامعه، عدم مشارکت و تعهد مجریان به خط‌مشی‌های تدوین‌شده، نتیجه‌محور بودن خط‌مشی‌ها و عدم توجه به پیامدها و آثار خط‌مشی‌ها و ... روبه‌رو خواهد کرد (صبوری، گیوریان و حق‌شناس کاشانی، ۱۴۰۰).

به‌طور سنتی، فرآیندهای برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری مدیریت عمومی عمدتاً توسط مقامات دولتی و ذی‌نفعان داخلی بدون مشارکت فعال جامعه انجام می‌شود. با این‌حال، در این عصر پیچیده و متنوع، مشارکت جامعه مهم است و نمی‌توان آن را نادیده گرفت (ریجالی، ۲۰۲۳). هم‌چنین، دموکراسی‌سازی در فهرست اولویت‌های حکمرانی عمومی قرار دارد (مانس‌روسی، بورسکا، اورلی، لورسون و هاستین، ۲۰۲۳). در حکمرانی عمومی، تمایل به داشتن تعداد روزافزون و تعدد بازیگران دخیل به‌ندرت مورد مناقشه قرار می‌گیرد (استروکوش و آسبورن، ۲۰۲۰). هم‌چنین، دولت‌ها عموماً مشارکت شهروندان را بخشی اساسی از ساختار دموکراسی می‌دانند (میلر، هیلدرس و استوارت، ۲۰۱۹). مشارکت عمومی در خط‌مشی‌گذاری، مشروعیت دموکراتیک دولت را ارتقاء می‌دهد، نقش مهم مردم به رسمیت شناخته می‌شود و اعتماد عمومی افزایش می‌یابد (قربانی‌زاده، معتضدیان، حسین‌پور و رهبر، ۱۴۰۰). علاوه‌بر این، مشارکت عمومی در فرآیند تصمیم‌گیری برای برنامه‌ریزی و دستور کار دولت یا مقامات محلی بسیار مهم است و عدم رسیدگی نظام‌مند باعث اعتراض عمومی و برداشتهای منفی از دولت می‌شود (عباس و موتلاک، ۲۰۲۳).

مشارکت عمومی شامل مشارکت در فرآیند شکل‌گیری و تصویب و اجرای خط‌مشی‌های عمومی از طریق اقدامات شهروندی بوده که هدف آن تأثیرگذاری بر تصمیماتی است که در بیش‌تر موارد نمایندگان شهروندان و مأموران رسمی شرکت دارند (واعظی، خان‌محمدی، دلشاد تهرانی و اصلی‌پور، ۱۳۹۷). در حالی که مشارکت معمولاً به‌عنوان یک عمل متمایز شناخته می‌شود، به‌ندرت به‌صراحت تعریف می‌شود، انتزاعی می‌ماند و معانی و اشکال گوناگونی را در بر می‌گیرد (الفاسی، ۲۰۲۱). مشارکت عمومی به مفهومی پرکاربرد در بیان و عمل برنامه‌ریزی و رویکردی پذیرفته‌شده در تدوین و اجرای طرح‌های فضایی،

1. Rijal

2. Manes-Rossi, Brusca, Orelli, Lorson & Haustein

3. Strokosch & Osborne

4. Miller, Hildreth & Stewart

5. Abbas & Motlak

6. Alfasi

سیاست‌های شهری یا پروژه‌های توسعه تبدیل شده است (تپیت و هو، ۲۰۲۰). هم‌چنین، مشارکت عمومی یک واژه چترگونه است و فعالیت‌هایی را تشریح می‌کند که به‌وسیله آن مردم نگرانی‌ها، نیازها، منافع و ارزش‌هایشان را در تصمیمات و اقدامات مربوط به موضوعات و مسائل عمومی می‌گنجانند (نباتچی و لیقنینگر، ۲۰۱۷). از طرفی، انتقال از دولت به حاکمیت مستلزم آن است که ذی‌نفعان متعددی در خط‌مشی‌گذاری شرکت کنند (شارما و کومار، ۲۰۲۳). علی‌رغم حمایت گسترده از مشارکت عمومی، هیچ اجماع صریحی در مورد هدف آن وجود ندارد (بیدلر و شویزر، ۲۰۲۰).

نظام آموزشی ایران برای حل مسائل اقتصادی و تربیتی، در میان بازیگران این عرصه همواره به‌دنبال الگویی از مشارکت بوده تا بتواند ضمن استفاده از توانایی همه افراد، همواره بهترین خدمات را به جامعه داشته باشد (تجلی، ایروانی و چیت‌سازیان، ۱۴۰۱). البته، در ایران موضوع مشارکت عمومی در خط‌مشی‌گذاری به‌تازگی مورد توجه خط‌مشی‌گذاران قرار گرفته است. باین‌حال، در حال حاضر در ایران شهروندان کم‌تر در فرایند خط‌مشی‌گذاری عمومی نقش ایفاء می‌کنند (قربانی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۰). خط‌مشی‌گذاری آموزش و پرورش یک فرآیند پیچیده و در حال تحول است که بسیاری از ذی‌نفعان را درگیر می‌کند و در صورت عدم درگیری آن‌ها، می‌تواند به شکست منجر شود (ویینه و پونت، ۲۰۱۷). متأسفانه، بررسی و تحلیل نظام آموزش و پرورش کشور نشان از بی‌نظمی و آشفتگی در سیستم خط‌مشی‌گذاری دارد (صبوری و همکاران، ۱۴۰۰).

در ساختار نظام رسمی آموزش و پرورش، مشارکت مردمی به‌طور کامل در نظر گرفته نمی‌شود و تصمیم‌گیری‌ها به‌صورت متمرکز از بالا به پایین انجام می‌شود. دولت‌های مختلف در ایران اگرچه در زمینه استفاده از مشارکت مردمی در امر تعلیم و تربیت شعارهای زیادی داده‌اند، اما آنچه در واقعیت اتفاق افتاده مشارکت سطحی و عمدتاً نمایشی مردم بوده است. هم‌چنین، عدم شفافیت دریافت اطلاعات و نبود منابع قابل‌دسترس برای همه می‌تواند مانع از مشارکت مردمی مؤثر شود. برخی از افراد نیاز به توانمندسازی و آموزش برای شرکت مؤثر در فرآیند تصمیم‌گیری و مشارکت دارند. بدون دسترسی به مهارت‌ها و آموزش مناسب، مشارکت مردمی نمی‌تواند به‌صورت مؤثر تحقق یابد و ممکن است افراد خود را ناامید و بی‌تفاوت درباره فرآیندهای آموزش و پرورش حس کنند. حتی سازمان‌های مردم‌نهاد نیز در امر تعلیم و تربیت چندان نقش جدی و تعیین‌کننده‌ای ندارند و فعالیت آن‌ها عمدتاً به شکل مشورتی و نمادین است.

مشارکت مردمی در زمینه خط‌مشی‌گذاری تعلیم و تربیت رسمی اگرچه مسئله مهم و قابل‌توجهی است و اکثر افراد صاحب‌نظر بر اهمیت آن تأکید دارند، اما تاکنون کم‌تر از سوی سیاست‌گذاران و حتی دانشگاهیان مورد توجه بوده و در این زمینه خلاء دانش بومی و کاربردی مشهود است. از طرفی، قرآن کریم از جمله مهم‌ترین منابع دانش است که در بسیاری از جنبه‌های مسائل اجتماعی و حکمرانی رهنمودهای ارزنده‌ای دارد. از این‌رو، در این پژوهش تلاش شده از دیدگاه نظام معرفتی قرآن کریم و تفاسیر آن جوانب مختلف مساله مشارکت مردمی در خط‌مشی‌گذاری تعلیم و تربیت مورد بررسی قرار

گرفته و الگویی بدین‌منظور طراحی شد. مسئله اصلی پژوهش پاسخ به این پرسش است که: الگوی مشارکت مردمی در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تعلیم و تربیت رسمی کشور مبتنی بر نظام معرفتی قرآن کریم چگونه است؟

مبانی نظری

مشارکت عمومی به‌عنوان یک عنصر اساسی برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری شناخته شده و به‌عنوان یک پیش‌نیاز قانونی در سیستم‌های برنامه‌ریزی چندین کشور گنجانده شده است (شارما، دونواین، کریشنامورتی و گرید،^۱ ۲۰۲۲). مفهوم مشارکت عمومی نیز در حوزه‌های گسترده‌ای ظاهر شده و خود اصطلاح «مشارکت» تعاریف متعددی دارد (شارما و همکاران، ۲۰۲۲). از طرفی، مشارکت شهروندی توزیع قدرتی است که سبب می‌شود که امکان مشارکت شهروندان محروم از مزایای اقتصادی و اجتماعی در فرآیند اقتصادی و سیاسی ممکن‌شده و از مزایای جامعه بهره‌مند شود (چانگ،^۲ ۲۰۱۱). مشارکت عمومی اقدامی از درگیری و مشارکت چند نفر از عموم مردم در دستور کارگذاری، تصمیم‌گیری و فعالیت‌های شکل‌گیری خط‌مشی سازمان‌ها و یا نهادها به‌منظور توسعه خط‌مشی خود می‌باشد (هاولت،^۳ ۲۰۱۹).

مشارکت عمومی می‌تواند از طریق مشارکت مستقیم یا غیرمستقیم ذی‌نفعان اعمال شود (کوییک و برایسون،^۴ ۲۰۱۶). در اشکال مستقیم مشارکت شهروندان به‌صورت شخصی مشارکت می‌کنند و به‌طور فعالانه در تأمین ورودی، تصمیم‌گیری و حل مسئله دخالت دارند (نباتچی و لیقننجر،^۵ ۲۰۱۷). هم‌چنین، مشارکت عمومی هم به‌عنوان یک فرآیند و هم به‌عنوان یک نتیجه ظاهر می‌شود که آن را چالش‌برانگیز و هم‌چنین یک «رویکرد پیش‌رو» می‌کند (بویو،^۶ ۲۰۱۹). با این حال، نگرش مدیران دولتی نسبت به مشارکت عمومی به‌عنوان یک پیش‌بینی‌کننده مهم تلاش‌های مشارکت عمومی شناسایی شده است (میلچنبرینک و ون‌دوال،^۷ ۲۰۲۲).

مشارکت عمومی اغلب در میان ابزارهای رویه‌ای که خط‌مشی‌گذاران می‌توانند هنگام شکل‌دهی خط‌مشی‌ها استفاده کنند، ذکر می‌شود (هاولت، ۲۰۱۹)؛ به این معنا که خط‌مشی‌گذاران می‌توانند تمام محتوای یک اقدام یا برخی از جنبه‌های آن را به شکل رویه‌ای ارائه کنند که در آن شهروندان مشارکت دارند (بویو، ۲۰۱۹). البته، محدودیت‌های متعددی در مشارکت عمومی در فرآیند تصمیم‌گیری برای برنامه‌ریزی وجود دارد که عبارتند از: الف) هزینه؛ ب) فقدان تسهیل‌گر ماهر؛ ج) کارآیی پایین؛ د) علاقه کم به مشارکت؛ و ه) زبان (عباس و موتلاک، ۲۰۲۳). هم‌چنین از دیدگاه عبدالله، الاریان و ال‌دفرای^۸ (۲۰۱۶)، یک چالش داخلی عمده در مشارکت عمومی، منابع مالی ناکافی و منابع انسانی است. مشارکت عمومی اهداف مختلفی را دنبال می‌کند، از افزایش مشروعیت تصمیم‌های دولتی گرفته تا اطمینان از این‌که

1. Sharma, Donovan, Krishnamurthy & Creed
2. Chung
3. Howlett
4. Quick & Bryson

5. Nabatchi & Leighninger
6. Bobbio
7. Migchelbrink & Van de Walle
8. Abdalla, Elariane & El Defrawy

دولت، اساساً جنبه، تأثیر یا پیامد ناخواسته تصمیم موردبررسی را از دست نداده یا نادیده گرفته است (آکرboom و کریگ، ۲۰۲۲).

در کتاب آسمانی قرآن، استعمال واژه‌های دارای بار معرفتی در قالبی خاص، الگویی را برای استخراج نظام‌مند منابع و ابزارهای معرفتی که در خدمت هدف هدایت‌گری قرآن قرار می‌گیرند، در اختیار ما قرار می‌دهد (مولایی و گلشنی، ۱۳۹۶). هم‌چنین، هرچند قرآن کریم کتاب دینداری، هدایت و رشد است، هدایت و سعادت و رشد بشر منحصر به علوم متعارف حوزوی نیست. به عبارتی، هر علمی که به نوعی در هدایت و سعادت بشر دخیل باشد (مانند علوم خطمشی‌گذاری و مدیریت) جزئی از علوم قرآنی و نظام معرفتی آن است (خاکیان، ۱۴۰۰). از این‌رو، در این پژوهش تلاش شده از قرآن کریم به‌عنوان منبعی که رهنمودهای ارزشمندی در زمینه مشارکت ذی‌نفعان در حوزه‌های مدیریت و خطمشی‌گذاری دارد، برای ایجاد الگویی جهت تقویت مشارکت مردمی در خطمشی‌گذاری تعلیم و تربیت استفاده شود.

پیشینه پژوهش

موضوع مشارکت ذی‌نفعان در خطمشی‌گذاری در تعدادی از پژوهش‌های پیشین بررسی شده است. براساس نتایج پژوهش محمدزاده، پورعزت، پیران‌نژاد، مختاریان پور و پندار (۱۴۰۱)، برای افزایش مشارکت شهروندی، لازم است شهرداری تهران نسبت به اصلاح نگرش سرمایه‌های انسانی خود، به‌ویژه مدیران و خطمشی‌گذاران اقدام کند. هاشمی و همکاران (۱۴۰۰) نیز در پژوهشی به طراحی مدل اداره آموزش عمومی کشور با رویکرد حکمرانی پرداختند. مضامین محوری مدل طراحی شده مشتمل بر مشارکت نهادی، مشارکت درونی، انعطاف‌پذیری ساختاری، انعطاف‌پذیری محتوایی، مرزیابی محیطی، سازوکارهای مفید، هماهنگی، انسجام‌بخشی محتوایی، بازخوردگیری و نظارت، نظام فنی اجرایی و زیرساخت است. براساس یافته‌های پژوهش قربانی‌زاده و همکاران (۱۴۰۰)، پیش‌نیاز مشارکت عمومی در خطمشی‌گذاری، شهروندان آگاه و توانمند است و برای این منظور تقویت ابزارهای دموکراسی (رسانه‌های آزاد، احزاب قوی، جامعه مدنی قوی) بسیار بااهمیت است.

در پژوهش گنجی‌پور، هادی‌پیکانی و خوراسگانی اعتباریان (۱۴۰۰)، هسته‌های ذی‌نفع یا کنش‌گران آموزش و پرورش شامل جوامع شش‌گانه انجمن اولیاء و مربیان، دانش‌آموزان، شورای عالی آموزش و پرورش، کانون تفکر، گروه‌های آموزشی و نهادهای مردمی معرفی شدند. یافته‌های پژوهش واعظی و همکاران (۱۳۹۷) نشان داد که عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندی در دو دسته عوامل پیش‌برنده و بازدارنده قرار می‌گیرد که هر یک از آن‌ها می‌تواند منشأ مردمی و دولتی داشته باشد. هم‌چنین، در پژوهش شیخ‌بگلو، تیمورنژاد، گیوریان، عباس‌زاده و سهرور (۱۳۹۹)، مدل مشارکت‌ذینفعان در خطمشی‌گذاری عمومی در سازمان غذا و داروی وزارت بهداشت شامل عوامل بسترساز مشارکت‌ذینفعان، شرایط تعامل با ذی‌نفعان، عوامل اثرگذاری ذی‌نفعان، شرایط عملیاتی مشارکت ذی‌نفعان و نتایج و پیامدهای مشارکت ذی‌نفعان است.

نتایج مطالعه ریجای (۲۰۲۳) نشان داد که مشارکت جامعه در فرآیند برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری مدیریت دولتی یک اصل کلیدی در حکم‌رانی دموکراتیک و مبتنی بر مشارکت است. یافته‌های ویدیاتموکو و همکاران (۲۰۲۳) گویای آن است که استفاده از دولت الکترونیک در دولت استان جاکارتای اندونزی مشارکت عمومی را در خط‌مشی‌گذاری افزایش داده است. هم‌چنین، دولت الکترونیک مشارکت گسترده‌تر، فراگیرتر، هدف‌مند و شفاف‌تر را ممکن می‌کند. عباس و موتلاک (۲۰۲۳) نیز در مقاله خود براساس مرور نظام‌مند مقالات، ۳ نوع مشارکت عمومی شناسایی کردند: الف) دسترسی به اطلاعات؛ ب) مشاوره؛ ج) مشارکت فعال. هم‌چنین، شارما و همکاران (۲۰۲۲)، در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که مشارکت ذی‌نفعان در تدوین سیاست‌های آموزشی، کیفیت نظام آموزشی را افزایش می‌دهد.

نتایج مطالعه میلچنبرینک و ون‌دوال (۲۰۲۲) نشان داد که نگرش مدیران دولتی نسبت به مشارکت عمومی نقش مهمی در موفقیت شیوه‌های مشارکتی دارد. هم‌چنین، نگرش مدیران به ۴ دسته عوامل شامل ویژگی‌های شخصی، ویژگی‌های فرآیند، ساختارها و فرهنگ سازمانی و ویژگی‌های زمینه‌ای بستگی دارد. براساس نتایج شارما و همکاران (۲۰۲۲)، مشارکت عمومی به‌عنوان یک اصل اساسی در خط‌مشی‌گذاری مطرح می‌شود، اما خود مفهوم مشارکت با ابهام تعریفی روبه‌رو است. آکریوم و کریگ (۲۰۲۲)، در پژوهش خود نشان دادند که علی‌رغم برخی تردیدها مشارکت عمومی به یکی از جنبه‌های اصلی تصمیم‌گیری‌های زیست‌محیطی، از جمله تصمیمات مختلف دولت‌ها برای رسیدگی به تغییرات آب‌وهوایی تبدیل شده است. بیدلر و شوپز (۲۰۲۰)، در پژوهش خود نشان دادند که اهداف مشارکت ذی‌نفعان شامل اهداف کارکردگرایانه- مشورتی، ابزاری، رهایی‌بخش و اجباری است. براساس نتایج پژوهش اکرد و هیدلبرگ^۱ (۲۰۲۰)، مشارکت عمومی توسط مدیران دولتی مدیریت می‌شود. آن‌ها میزان مشارکت را تعیین می‌کنند، روش‌های مشارکت را شکل می‌دهند و تصمیم می‌گیرند که آیا مشارکت برای کارشان ارزشمند است یا خیر.

براساس نتایج بررسی مبانی نظری و پژوهش‌های پیشین، اگرچه تاکنون پژوهش‌هایی به موضوع مشارکت ذی‌نفعان در فرآیند خط‌مشی‌گذاری پرداخته‌اند، اما بسیاری از جوانب و ابعاد آن تاکنون ناشناخته مانده و خلاء تحقیقاتی وجود دارد. از طرفی، تاکنون پژوهش‌ها کم‌تر به مبانی نظام معرفی قرآن کریم در ارتقای مشارکت ذی‌نفعان در خط‌مشی‌گذاری توجه داشته‌اند که در این پژوهش به این موضوع پرداخته می‌شود. در مجموع، این پژوهش از آن‌جا که به طراحی الگوی مشارکت مردمی در خط‌مشی‌گذاری تعلیم و تربیت رسمی بر پایه نظام معرفتی قرآن کریم می‌پردازد، بدیع و نوآورانه است.

روش پژوهش

هدف پژوهش حاضر، طراحی الگوی مشارکت مردمی در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تعلیم و تربیت رسمی کشور است. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و در زمره پژوهش‌ها آمیخته است. با توجه به این که نتایج پژوهش می‌تواند برای ارتقای شرایط خط‌مشی‌گذاری در تعلیم و تربیت رسمی استفاده شود، پژوهش کاربردی است. هم‌چنین، بدین ترتیب، پژوهش حاضر در دو مرحله شامل مرحله کیفی با روش تحلیل تم

(مضمون) و مرحله کمی با روش تحلیل عاملی تأییدی انجام می‌پذیرد. در ادامه نحوه انجام مراحل پژوهش به شکل مجزا تشریح شده است.

در مرحله کیفی پژوهش، از روش بررسی متن قرآن کریم و تفاسیر موجود و تکنیک تحلیل تم (مضمون) براساس دیدگاه براون و کلارک^۱ (۲۰۰۶) برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شد. جامعه مورد مطالعه در مرحله کیفی شامل سوره‌های قرآن کریم بوده است. هم‌چنین، گردآوری داده‌ها با بررسی متن قرآن کریم و تفاسیر آن از جمله تفسیر نمونه انجام گرفته است. در این پژوهش صرفاً به جست‌وجوی کلیدواژه‌ای بسنده نشده است و با توجه به گسترده بودن آیات، آن دسته از آیاتی که با مشارکت مردمی ارتباط دارند استخراج شدند. بدین منظور، بررسی متون و استخراج کدها تا مرحله‌ای ادامه یافت که پژوهش‌گران به این نتیجه رسیدند که دیگر کد جدیدی قابل استخراج نیست و اشباع نظری اتفاق افتاده است. پس از گردآوری داده‌ها، از تکنیک تحلیل تم (مضمون) برای تجزیه و تحلیل آن‌ها استفاده شد. بعد از نهایی شدن یافته‌های مرحله کیفی پژوهش، روایی این مرحله بررسی شد. مریام^۲ (۲۰۰۹)، روایی را چگونگی انطباق یافته‌های پژوهش بر واقعیات تعریف کرد. در این پژوهش براساس دیدگاه مریام (۲۰۰۹)، برای روایی بخش کیفی از روش‌های کثرت‌گرایی و بررسی توسط اعضاء استفاده شد. در روش بررسی توسط اعضاء^۳، از چند خبره خواسته می‌شود تا به پرسش میزان مورد پذیرش بودن نتایج پاسخ دهند (مریام، ۲۰۰۹). در این پژوهش برای تأیید روایی مرحله کیفی، از ۴ نفر از خبرگان که با مفاهیم خطمشی‌گذاری تعلیم و تربیت و مبانی قرآن کریم آشنایی کامل داشتند، در مورد نتایج نظرخواهی شد و با انجام اصلاحاتی جزئی، یافته‌ها تأیید شد. در روش کثرت‌گرایی^۴ از چند منبع داده یا چند روش برای تأیید داده‌های در حال ظهور استفاده می‌شود. بدین منظور، یافته‌های پژوهش با مبانی علمی موجود و نتایج پژوهش‌های پیشین در زمینه مشارکت ذی‌نفعان در خطمشی‌گذاری تطبیق داده شد که نتایج گویای هم‌راستایی و سازگاری بین آن‌ها است.

در مرحله کمی پژوهش، از روش تحلیل عاملی تأییدی و نرم‌افزار اسمارت پی‌ال‌اس برای اعتبارسنجی یافته‌های مرحله کیفی استفاده شد. ابزار گردآوری داده‌ها در این مرحله پرسش‌نامه پژوهش‌گرساخته بود که براساس طیف ۵ تایی لیکرت طراحی شده بود. هم‌چنین، روایی پرسش‌نامه توسط ۳ نفر از خبرگان به تأیید رسید و پایایی آن مقدار ۰/۸۰۸ محاسبه شد که مقداری قابل پذیرش است. جامعه آماری در این مرحله شامل مدیران و خبرگان وزارت آموزش و پرورش بودند. با توجه به حجم جامعه ۱۶۳ نفر، تعداد نمونه با استفاده از روش کوکران حدود ۱۱۵ نفر محاسبه شد. البته، تعداد پرسش‌نامه‌های توزیع شده ۱۴۰ مورد بود که در نهایت پژوهش‌گران موفق به جمع‌آوری ۱۱۵ پرسش‌نامه تکمیل شده شدند. هم‌چنین، روش نمونه‌گیری از نوع نمونه‌گیری در دسترس بود. مشخصات نمونه آماری در جدول ۱ قابل مشاهده است.

جدول ۱: مشخصات نمونه آماری

جنسیت	
۳۸	زن
۷۷	مرد
تحصیلات	
۲۰	کارشناسی
۶۴	کارشناسی ارشد
۳۱	دکتری
سابقه کاری	
۲۳	بین ۱۰ تا ۲۰ سال
۶۲	بین ۲۰ تا ۳۰ سال
۳۰	بیش از ۳۰ سال

یافته‌هاک پژوهش

در این پژوهش، به منظور طراحی مدل از روش تحلیل تم (مضمون) استفاده شد. بدین منظور، داده‌هایی که از روش بررسی متن قرآن کریم و تفاسیر حاصل شد، با تکنیک تحلیل تم تجزیه و تحلیل شد. گام‌های انجام گرفته به منظور طراحی مدل پژوهش با تکنیک تحلیل تم براساس نظر براون و کلارک (۲۰۰۶) به صورت زیر است.

مرحله اول - آشنایی با داده‌ها: در مرحله اول که بررسی متن شامل مکتوب کردن داده‌ها مطالعه اولیه و مطالعه مجدد داده‌ها و نوشتن ایده‌های اولیه بود پژوهش‌گر به شرح زیر عمل کرده است. در ابتدا با مطالعه کامل آیات و تفاسیر مربوط به هر آیه با بهره‌گیری از دو تفسیر نمونه و تفسیر راهنما کتاب قرآن را مطالعه کرده و تمام آن بخش از متن آیات و یا تفسیر آن‌ها را که حاوی نکات کلیدی مرتبط با خط‌مشی‌گذاری بوده را در جدولی با رعایت شماره هر آیه مرتب کرده است.

مرحله دوم - ایجاد کدهای اولیه: پژوهش‌گران در گام آشنایی با داده‌ها تلاش کردند حداکثر درک لازم را از متن آیات و تفاسیر به دست آورند. در این گام، پژوهش‌گران به شناسایی و تعیین کدهای اولیه پرداختند. در این مرحله پژوهش‌گران برای هر نکته یا محتوای مطرح شده آیات و تفاسیر که به یک موضوع خاص اشاره می‌کرد، یک کد در نظر گرفتند. مرحله ایجاد کدهای اولیه تا مرحله‌ای که دیگر هیچ‌گونه نکته یا دیدگاهی از قلم نیفتاده باشد و همه کدها استخراج شدند، ادامه یافت. البته، پژوهش‌گران تلاش کردند تا با طی کردن یک فرآیند رفت و برگشتی از استخراج تمام کدها اطمینان کسب کنند. چند نمونه از متن آیات و کدهای استخراج شده در جدول ۲ قابل ملاحظه است.

جدول ۲: چند نمونه از متن آیات و کدهای استخراج شده

شناسه آیه	متن آیات	کد استخراج شده
۲ مائده	ای اهل ایمان ... عداوت گروهی که از مسجد الحرام منعان کردند شما را بر ظلم و بی‌عدالتی وادار نکند، و باید با یکدیگر در نیکوکاری و تقوا کم کنید نه بر گناه و ستم‌کاری ...	عدالت حتی با دشمنان همکاری در کارهای نیکو
۳۹ و ۴۰ نجم	و این‌که برای آدمی جز آن‌چه به سعی و عمل خود انجام داده نخواهد بود؟ این‌که البته پاداش سعی و عمل او را به وی بنمایند	پاداش به اندازه تلاش پاداش با عدالت

شناسه آیه	متن آیات	کد استخراج شده
۱۰۵ آل عمران	و شما مسلمانان مانند مللی نباشید که هیات روشن برای (هدایت) آن‌ها آمد راه تفرقه و اختلاف پیمودند، که البته برای آن‌ها عذاب بر خواهد بود.	دوری از تفرقه پراکنی
۲۲ ق	و تو (ای آدمی نادان) از این روز سخت مرگ در غفلت بودی تا آن‌که ما پرده از کار تو برانداختیم و امروز چشم بصیرت بیناتر شد	ژرفاندیشی در امور
۱۰۸ یوسف	بگو: طریقه من و پیروانم همین است که خلق را به خدا با بینایی و بصیرت دعوت کنیم و خدا را از شرک و شریک می دانم و هرگز به خدای یکتا شرک نیاورم	دعوت به تفکر، ترجیح منافع سازمان به منافع خود
۲۸۶ بقره	خدا هیچ‌کس را تکلیف نکند مگر به قدر توانایی او، نیکی‌های هرکس به سود او و بدی‌هایش نیز به زیان خود اوست	تناسب بین کار و توان افراد
۸ نسا	و چون در تقسیم خویشان و یتیمان و فقیران حاضر آیند، به چیزی از آن مال آن‌ها را روزی دهید و با همان سخن نیکو و دل پسند گوئید	شفافیت اقتصادی پاداش‌ها از نوع مادی و معنوی
۳۴ قصص	برادرم هارون را نیز که ناطقه‌اش فصیح‌تر از من است با من یار و شریک در کار رسالت فرما تا مرا تصدیق و ترویج کند.	رعایت شایسته‌سالاری

مرحله سوم - جست‌وجوی مضامین (تم‌ها): پس از استخراج کدها، در این مرحله پژوهش‌گران کدهایی که دارای اشتراک مفهومی بودند را شناسایی کرده و پس از ادغام کردن آن‌ها نسبت به ایجاد مضامین پایه اقدام کردند. هم‌چنین، مضامین پایه‌ای که دارای اشتراک مفهومی بودند نیز باهم ترکیب شده و مضامین سازمان‌دهنده را ایجاد کردند. پژوهش‌گران این چارچوب پیشنهادی را با تیم پژوهشی مطرح و پس از اخذ نظر آن‌ها روند پژوهش توسط پژوهش‌گران ادامه یافت. تصمیم تیم پژوهشی بر ادامه روند کار طی چند جلسه گروه کانونی به‌موازات کدگذاری و دسته‌بندی‌ها بود که گروه کانونی به‌موازات کدگذاری‌ها در سه مرحله تشکیل شد و در نهایت با شناسایی سه مضمون سازمان‌دهنده و ۲۵ مضمون پایه به پایان رسید.

مرحله چهارم - بازبینی تم‌ها: پس از این که مضامین شناسایی شدند، در مرحله چهارم پژوهش‌گران نسبت به بازبینی آن‌ها اقدام کردند. این مرحله شامل دو مرحله بازبینی و تصفیه مضامین است. مرحله اول شامل بازبینی در سطح خلاصه‌های کدگذاری شده است. در مرحله دوم اعتبار مضامین در رابطه با مجموعه داده‌ها در نظر گرفته می‌شود. در این مرحله با توجه به این که نقشه مضامین به‌خوبی ایجاد شد، پژوهش‌گران به مرحله بعدی رفتند.

مرحله پنجم - تعریف و نام‌گذاری تم‌ها: نهایتاً، پژوهش‌گران بعد از آن که یک نقشه قابل قبول از مضامین ایجاد کردند، در گام پنجم نسبت به نام‌گذاری مضامین شناسایی شده اقدام کردند. نام‌گذاری در این گام براساس ماهیت و محتوای مضامین انجام گرفت. نتایج تحلیل مضمون در جدول ۳ قابل ملاحظه است.

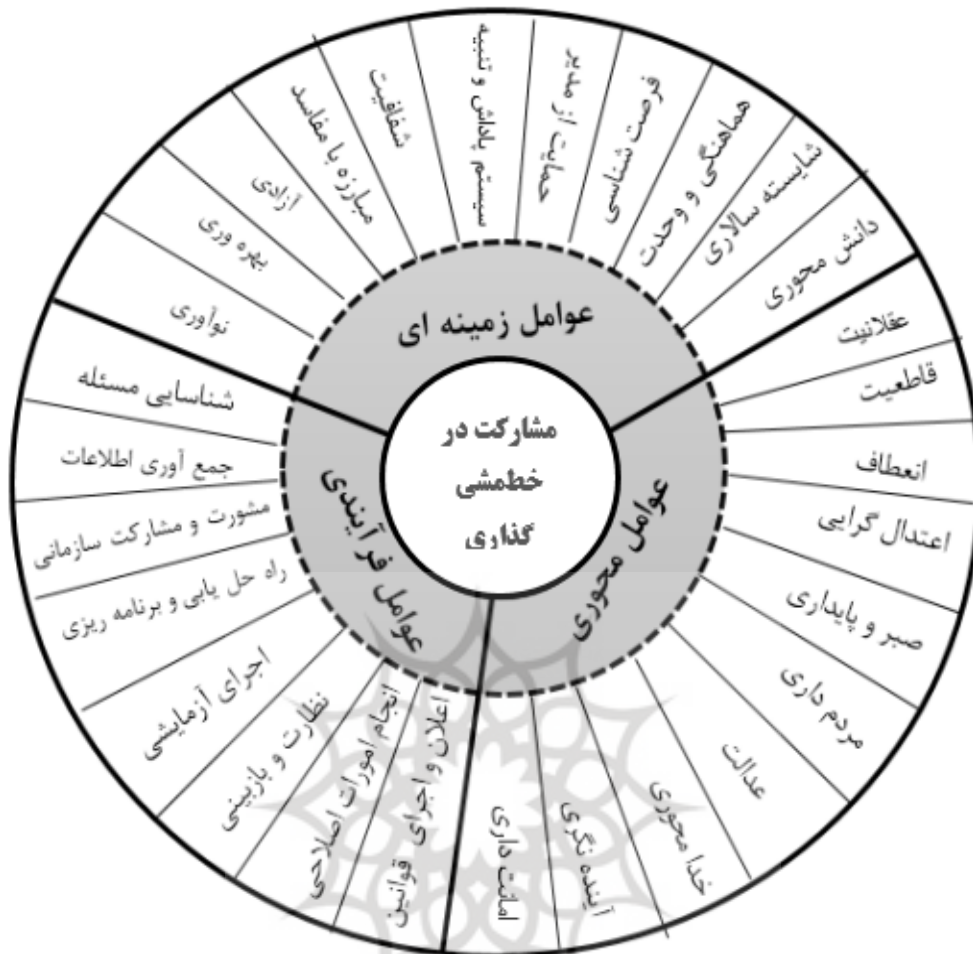
جدول ۳: نتایج تحلیل مضمون

کدهای نهایی	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	مضامین فراگیر
عبرت از گذشتگان، پندپذیری، ژرفاندیشی در امور، دعوت به تفکر در امور، واقع‌بینی، توجیه افراد با دلیل و منطق، عدم پیروی از راه غیرعقلانی، عدم اقدام براساس گمان، پیروی از روش‌ها با دلیل و منطق، نظم ساختاری و اجرایی، توجیه منطقی امور	عقلانیت	عوامل محوری	مشارکت مردمی در خطمشی‌گذاری

کدهای نهایی	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر
عدم جبرگرایی، برچیدن شرک و فتنه، پاک‌سازی قبل از بازسازی، تمرکز روی هدف اصلی، ایمان و یقین به اهداف، قاطعیت در تصمیم	قاطعیت		
توجه به محدودیت منابع، عدم پیروی کورکورانه از سنت‌های گذشته، عدم توجیه خطا و اشتباهات، انتقادپذیری	انعطاف		
عدم افراط و تفریط، عدم اسراف، اعتدال‌بخشی در کارها، عدم کینه‌ورزی، سیاست‌های متوازن داخل و خارج سازمانی، اعتدال در پرداخت‌ها، قناعت، عدم حرص‌ورزی	اعتدال‌گرایی		
اراده و تصمیم استوار، عزم قوی، توجه به سختی و آسانی، پیگیری برای حصول نتیجه نهایی، پایداری بر نیت، بافشاری بر هدف، سازش‌گری، پایداری در امور، امید به شرایط بهتر، استمرار و پشت‌کار	صبر و پایداری		
دوری از تفرقه‌پراکنی، مساعدت کردن دیگران، آگاهی دادن به مردم، عدم تجاوز به حقوق مردم، حسن‌اخلاق در اوج قدرت، تشویق مردم، رعایت حقوق مردم، حل مشکلات مردم، توجه به تمام طبقه‌های مردم، کسب اعتماد مردم، خیرخواهی برای مردم	مردم‌داری		
عدالت حتی با دشمنان، بیان قوانین و مقررات با ادله عدالت در کار، داوری با عدالت، رفتار به عدالت، عدم تبعیض بین افراد، تقسیم توزیع عادلانه امکانات	عدالت		
بهره‌گرفتن از آیات‌خدا، آخرت‌گرایی، پیروی از دستورات خداوند و پیامبر، انتخاب راه‌حق به‌عنوان راه واحد، اطاعت از خدا، توکل بر خداوند، تقوا ملاک سنجش، تلاش و کوشش خداپسندانه	خدامحوری		
عدم رضایت به وضع موجود، موقعیت‌سنجی در انتخاب راهبردها، دنبال کردن پیشرفت و ارتقاء، پیش‌بینی آینده، در نظر گرفتن احتمالات آینده	آینده‌نگری		
وفاداری به عهد، ترجیح منافع سازمان به منافع خود، عدم سوءاستفاده از مسئولیت، صداقت و صراحت	امانت‌داری		
اولویت و تقدم شناخت عوامل داخلی شکست بر عوامل خارجی، تشریح وضعیت بحران، پیش‌بینی مشکلات و بررسی با مدیر ارشد، اول شناخت سپس تصمیم‌و عمل، شناخت افکار و عقاید و تهدیدها، شناسایی ابعاد مختلف مشکلات، ریشه‌یابی مشکلات، شناسایی مبدأ مشکلات	شناسایی مسئله		
پیش‌بینی انتهای برنامه‌ها قبل از بروز خطا، تجربه‌اندوزی برای موفقیت، گزارش‌گیری، پژوهش درباره صحت گزارش‌ها، جامع‌نگری، راه‌حل خواستن از خبرگان، افاق‌فکر برای حل مشکلات، کسب اطلاعات از منابع مختلف	جمع‌آوری اطلاعات		
بهره‌گیری از حمایت پیروان، توجه به انگیزش، لزوم مشورت در کارها، لزوم انتخاب مدیر غیرمستبد، توجه افراد قبل از اجرای برنامه، تفویض مسئولیت، توجه به نظرات مشاوران امین، فعالیت تیمی، نظرسنجی در تصمیم‌گیری	مشورت و مشارکت سازمانی		
ارائه الگوهای عینی از گذشته، توجه به زمان‌بندی، ارائه راه‌حل برای مشکل، بودجه‌بندی، شروع با قدرت، انتخاب بهترین راه‌حل با توجه به شرایط، قابلیت عملی شدن طرح‌ها، تدبیر و کاردانی، توجه به پیامدهای تصمیمات، طرح و برنامه برای اهداف	راه‌حل‌یابی و برنامه‌ریزی	عوامل فرآیندی	
آزمایش برنامه‌ها قبل از اجرا، شبیه‌سازی طرح‌های بزرگ، لزوم توجه به بازخورد، سنجش در شرایط سخت، پژوهش قبل از شروع، آزمایش کارکنان قبل از شروع، اجرای مرحله‌به‌مرحله	اجرای آزمایشی		
عدم انحراف از برنامه‌ها، بازخور اعمال، ارزیابی عملکرد، تعریف معیارها و سنجش دقیق، نظارت بر بالادستان، نظارت بر زیردستان، واگذاری مسئولیت همراه با نظارت، توجه به کوچک‌ترین نکات در ارزیابی، نظارت و بازرسی از طریق بازدید حضوری، عدم تسامح و تساهل در ارزیابی، نظارت همه‌جانبه	نظارت و بازبینی		
اصلاح‌خطای گذشته، دعوت به اصلاح، آغاز اصلاحات اثربخش از خود و نزدیکان خود، شروع اصلاح از مدیران ارشد	انجام‌امورات اصلاحی		

کدهای نهایی	مضامین سازمان دهنده	مضامین فرآگیر
احترام به قانون، رعایت همگانی قوانین، عدم توییح بی‌گناه، مجازات گناه‌کار، قوانین در چارچوب اسلام، تقدم ضوابط بر روابط، لزوم مبشران قانون، توجه به قانون خداوند، دستورات و فرامین مکتوب	اعلان و اجرای قوانین	
حمایت از ایده‌های جدید، تشویق خلاقیت و ابتکار، بررسی راه‌های متنوع رسیدن به هدف، آموزش روش‌های خلاقیت، در اولویت قراردادن امور خلاقانه	نوآوری	
عدم اتلاف منابع، نظم و ثبت دقیق کارها، استفاده از تمام منابع و امکانات، سازمان‌دهی منابع، نظارت بر مصرف منابع در برنامه‌ریزی، رعایت اصل کیفیت	بهره‌وری	
دموکراسی، آزادی بیان، استقبال از پیشنهادها، میدان دادن به افراد، عدم استبدادگری، بهره‌بردن از نعمت‌های دنیوی	آزادی	
بسترسازی برای امور نیک، افشای ظلم‌های باعث مفاسد، ابتدا اعلام مجازات‌ها و سپس اجرای آن‌ها، ثبت سوءسابقه افراد، رسیدگی به همه مسئولیت‌ها، مبارزه با فساد اداری، توییح خطاکار بدون تخریب شخصیت، مبارزه با سرچشمه‌های فساد، برخورد قاطع با متخلفان، توجه به جاسوسان سازمانی	مبارزه با مفاسد	
شفافیت اقتصادی، قضاوت بر پایه مستندات، شفاف‌سازی هدف و روش مدیر، تشویق با بیان منافع و نتایج کار، پاسخ‌گویی زبردست و مدیر نسبت به عملکرد خود، سری بودن مسائل کلیدی، واضح بودن وظایف مردم، واضح بودن اختیارات و وظایف، رفع شبهات و ابهامات	شفافیت	
پاداش به اندازه تلاش، تناسب میزان کیفر با میزان خطا، تناسب بین کار و توان افراد، پاداش‌ها از نوع مادی و معنوی، تشویق با امور موردعلاقه، تشویق افراد موفق، پاداش عادلانه، توجه به دست‌مزد و نیازهای کارکنان، پاداش بر مبنای شایستگی، انتظارات متناسب با امکانات، تنبیه برای تربیت	سیستم پاداش و تنبیه	عوامل زمینه‌ای
پیروی و پشتیبانی از مدیران، جلب اعتماد افراد زبردست و مخاطبان، اقتداربخشی به مدیریت، عالم بودن مدیر، رهبری اثربخش، توانایی جسمی مدیر، اطاعت از مدیر، عدم سستی افراد، پیش‌گام بودن مدیر برای اجرای برنامه‌ها، قدرت برای اجرای نیکو، حمایت از مدیران در برابر مشکلات، همراهی مدیر در مسیر اهداف	حمایت مدیر	
بهره‌گیری از فرصت‌ها، در یافتن فرصت‌ها قبل از دست رفتن، در نظر گرفتن راه‌های مختلف رسیدن به هدف، بهره‌بردن از امکانات و ظرفیت‌ها	فرصت‌شناسی	
دعوت مخالفان، رفتار شایسته با موافقان و مخالفان، حل اختلافات درونی، وحدت فرماندهی، تقسیم عادلانه کار میان افراد، همکاری در کارهای نیکو	هماهنگی و وحدت	
لزوم مبرا بودن مدیر از جهالت و گمراهی، توجه به علم و توانایی افراد، تناسب شغل و شاغل، رعایت شایسته‌سالاری، توجه به لیاقت مهم‌تر از سابقه، توانایی علمی و اعلم بودن اولویت مهم، گزینش نیروهای کارآمد، حذف افراد سست‌بنیاد از پست‌های کلیدی، صلاحیت ملاک عزل و نصب‌ها، انتخاب مدیر متخصص در همان زمینه، رعایت اصل گزینش، وارستگی و نیکوسیرتی کارکنان، مدیریت افراد متعهد و متخصص، ارتقاء بر اساس عملکرد، فرصت ندادن به چاپلوسان، توجه و اعتماد به افراد خوش سابقه	شایسته‌سالاری	
عمل به علم، لزوم علم‌محوری، اهل دانش بودن، آموزش کارکنان، دلنایی بر امور، توانمندسازی افراد، علم برای تدوین برنامه، تسلط علمی، بیان مشکلات برای نخبگان و نظرخواهی از آن‌ها	دانش‌محوری	

بر اساس یافته‌های پژوهش، ابعاد مشارکت مردمی در خدمشی‌گذاری در تعلیم و تربیت رسمی شناسایی شده شامل عوامل محوری، عوامل فرآیندی و عوامل زمینه‌ای است. البته، در مورد ساختار به دست آمده برای مدل از ۳ نفر از خبرگان نظرخواهی شد که آن‌ها یافته‌ها را تأیید کردند. مدل مشارکت مردمی در خدمشی‌گذاری در تعلیم و تربیت رسمی در شکل ۱ قابل ملاحظه است.

شکل ۱: مدل مشارکت‌مردمی در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تعلیم و تربیت رسمی کشور (منبع: یافته‌های پژوهش)

اعتبارسنجی مدل بارش تحلیل عاملی تأییدی

پس از انجام تحلیل تم، به‌منظور اعتبارسنجی مدل مرحله‌کیفی، ۱۱۵ نفر از متخصصان و خبرگان در وزارت آموزش و پرورش با ابزار پرسش‌نامه نظرخواهی انجام گرفت. در ابتدا به‌منظور انجام تحلیل عاملی تأییدی، باید اطمینان حاصل شود که نمونه‌ها کفایت لازم را دارند. برای اطمینان از کفایت نمونه‌گیری، آزمون بارتلت انجام شد و شاخص KMO محاسبه شد. نتایج بررسی کفایت نمونه‌گیری در جدول ۴ ارائه شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، شاخص KMO که بزرگ‌تر از ۰/۶ و نزدیک به عدد ۱ است و ضریب معناداری آزمون بارتلت کوچک‌تر از ۰/۰۵ است که نشان می‌دهد تحلیل عاملی برای شناسایی ساختار و مدل عاملی مناسب است.

جدول ۴: آزمون بارتلت و شاخص KMO

آزمون KMO	
۰/۸۲۵	آزمون KMO
۱۲۵۸۵/۲۵۰	مقدار χ^2
۲۵	درجه آزادی
۰/۰۰۰	سطح معناداری (Sig)

بعد از تأیید کفایت حجم نمونه، روایی و پایایی باید بررسی شود. به منظور بررسی پایایی، مقدار آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی محاسبه شد که مقادیر محاسبه شده برای سازه‌های مکنون مدل در جدول ۵ قابل مشاهده است. مقادیر پایایی در صورتی که بالاتر از ۰/۷ باشد، قابل قبول است. همچنین، مقادیر مربوط به روایی در دو قسمت روایی هم‌گرا و واگرا (تشخیصی) محاسبه شد. معیار AVE یکی از شاخص‌های روایی هم‌گرا محسوب می‌شود که نشان‌دهنده مقدار هم‌بستگی یک سازه با شاخص‌های آن است که هرچه مقدار این هم‌بستگی بالاتر باشد، برازش بهتر خواهد بود. فورنل ولارکر (۱۹۸۱) بیان کردند که مقدار AVE بالاتر از مقدار ۰/۵ قابل قبول است. همان‌طور که در جدول ۶ قابل مشاهده است، مقادیر پایایی و AVE برای تمام سازه‌های مدل مناسب است.

جدول ۵: مقادیر شاخص AVE

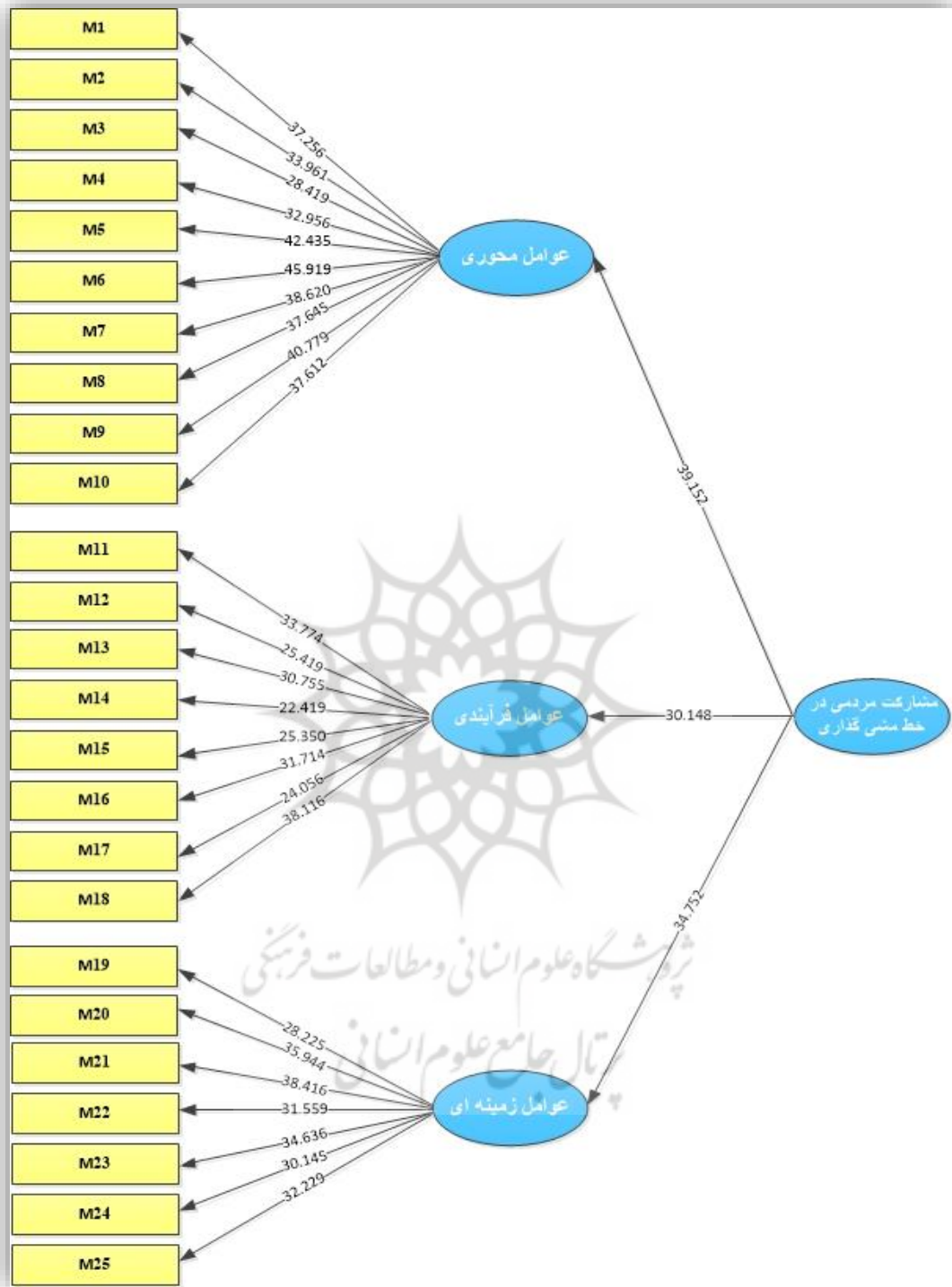
متغیرها	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی	شاخص AVE
عوامل محوری	۰/۸۵	۰/۸۷	۰/۷۲
عوامل فرآیندی	۰/۸۱	۰/۸۴	۰/۶۸
عوامل زمینه‌ای	۰/۸۳	۰/۸۵	۰/۷۰

روایی تشخیصی نیز، نشان‌دهنده وجود هم‌بستگی جزئی بین شاخص‌های یک سازه و شاخص سازه‌های دیگر است. فورنل و لارکر (۱۹۸۱) این‌طور بیان کردند که روایی واگرا وقتی قابل قبول است که AVE برای هر سازه بیش‌تر از واریانس اشتراکی بین آن سازه و سازه‌های دیگر (مربع مقدار ضرایب هم‌بستگی بین سازه‌ها) در مدل است. براساس جدول ۶، اعتبار تشخیصی مناسبی تأیید است.

جدول ۶: ماتریس سنجش روایی تشخیصی

عوامل	عوامل محوری	عوامل فرآیندی	عوامل زمینه‌ای
عوامل محوری	۰/۸۳۵		
عوامل فرآیندی	۰/۳۳۵	۰/۷۸۴	
عوامل زمینه‌ای	۰/۳۸۱	۰/۲۷۵	۰/۸۱۱

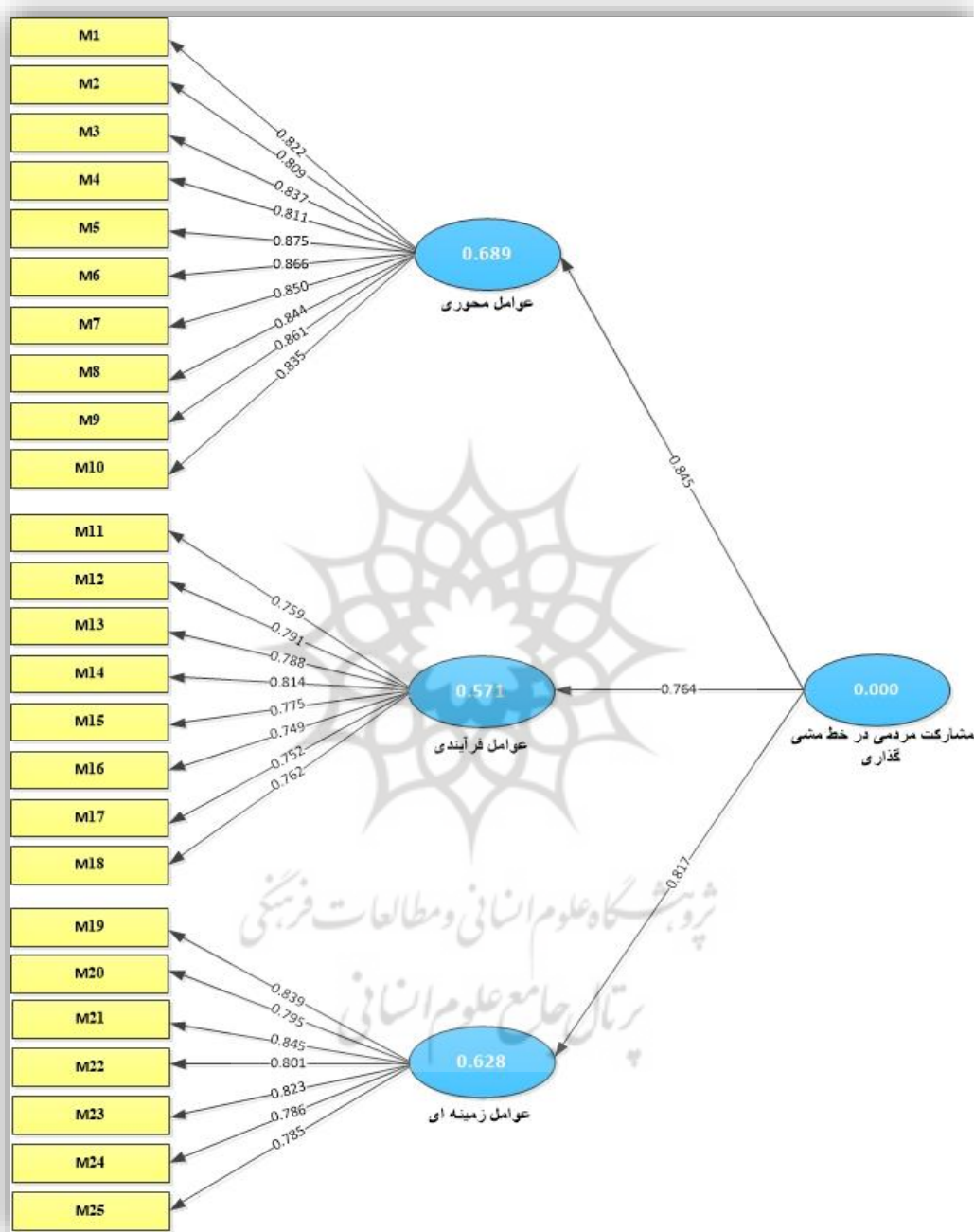
نهایتاً، فرضیه‌های مربوط به مدل تحلیل عاملی آزمون شد. ابتدایی‌ترین معیار برای سنجش رابطه بین سازه‌ها در تحلیل عاملی تأییدی، اعداد معناداری تی است. اگر مقدار آماره تی خارج از بازه (۱/۹۶- تا ۱/۹۶+) قرار گرفت، در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار است و اگر مقدار محاسبه شده آماره تی داخل این بازه قرار گیرد، در نتیجه ضریب مسیر برآورد شده معنادار نیست و فرضیه مربوط به آن رد می‌شود. در شکل ۲ مقدار محاسبه شده تی برای همه متغیرها بیش‌تر از مقدار ۱/۹۶ شده است. از این‌رو، رابطه بین متغیرها و متغیر مورد نظر معنی‌دار است.

شکل ۲: مدل اندازه‌گیری برازش‌شده در حالت معنی‌داری

هم‌چنین، در شرایط تخمین استاندارد بارهای عاملی، هرچه مقدار بار عاملی به یک نزدیک‌تر باشد، به این معنی است که متغیر مشاهده‌شده بهتر می‌تواند متغیر مکنون را تبیین کند. اگر بار عاملی کم‌تر از ۰/۴ است، رابطه ضعیف در نظر گرفته‌شده و کنار گذاشته می‌شود. همان‌طور که در شکل ۳ نشان داده

شده است، بار عاملی همه پرسش‌ها بالاتر از $0/4$ است؛ بنابراین، این شاخص‌ها تبیین‌کننده مناسبی برای متغیر موردنظر است.

شکل ۳: مدل اندازه‌گیری برازش‌شده در حالت تخمین استاندارد

برای برازش مدل پژوهش، هفت شاخص برازش مدل برای متغیرهای مکنون محاسبه شده است. همان‌طور که در جدول ۷ ملاحظه می‌شود، شاخص‌ها قابل قبول است.

جدول ۷: شاخص‌های برازش مدل

عوامل محوری عوامل فرآیندی عوامل زمینه‌ای مقدار مناسب				
کم‌تر از ۵	۳/۸۵	۴/۳۲	۴/۵۵	χ^2 / df
کم‌تر از ۰/۰۸	۰/۰۷	۰/۰۵	۰/۰۶	میانگین مجذور خطاهای مدل ^۱
نزدیک به صفر	۰/۰۷	۰/۱۳	۰/۰۹	متوسط باقیمانده‌ها
نزدیک به یک	۰/۸۹	۰/۸۶	۰/۹۲	ارزیابی مقدار نسبی واریانس و کوواریانس ^۲
بزرگ‌تر از ۰/۹	۰/۹۳	۰/۹۲	۰/۹۶	مقادیر CFI
بزرگ‌تر از ۰/۸	۰/۸۵	۰/۸۶	۰/۸۹	مقادیر NFI
بزرگ‌تر از ۰/۹	۰/۹۲	۰/۹۰	۰/۹۳	مقادیر NNFI

بحث و نتیجه‌گیری

مشارکت مردمی در فرآیند خط‌مشی‌گذاری به‌ویژه در حوزه تعلیم و تربیت اهمیت بسیاری دارد. این مشارکت مردمی به معنای جمع‌آوری دیدگاه‌ها، نظرات و انتقادات عمومی است که برای تعیین خط‌مشی‌ها و تصمیم‌گیری‌های مهم برای جامعه ضروری است. قرآن به‌عنوان کتاب آسمانی دین اسلام و کتاب مقدس مسلمانان، مفادی را درباره تعلیم و تربیت و نحوه مشارکت مردم در این زمینه به ما انتقال می‌دهد. قرآن آموزه‌ها و ارزش‌های اسلامی را تبیین می‌کند که باید در فرآیند تعلیم و تربیت در نظر گرفته شوند. مشارکت مردمی در تعلیم و تربیت باید بر پایه این آموزه‌ها و ارزش‌ها انجام شود. با وجود رهنمودهای متعدد قرآن کریم در زمینه مشارکت مردمی در خط‌مشی‌گذاری از جمله در زمینه تعلیم و تربیت، تاکنون پژوهش‌ها کم‌تر به آن توجه داشته‌اند و نسبت به بسیاری از این رهنمودها آگاهی کافی وجود ندارد. از این‌رو، در این پژوهش تلاش شده است الگوی مشارکت مردمی در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تعلیم و تربیت رسمی کشور مبتنی بر نظام معرفتی قرآن کریم طراحی شد. بدین منظور متن قرآن کریم و تفاسیر آن مورد بررسی قرار گرفت و سپس داده‌ها با روش تحلیل مضمون تحلیل شد.

براساس یافته‌ها، سه‌دسته عامل شامل عوامل محوری، عوامل فرآیندی و عوامل زمینه‌ای برای مشارکت مردمی در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تعلیم و تربیت رسمی شناسایی شدند. عوامل محوری، به اصول پایه و محوری در مشارکت مردمی اشاره دارد. عوامل محوری شامل مواردی چون عقلانیت، قاطعیت، انعطاف، اعتدال‌گرایی، صبر و پایداری، مردم‌داری، عدالت، خدامحوری، آینده‌نگری و امانت‌داری است. عوامل محوری را می‌توان به‌عنوان اصول راهنما و بنیادین در نظر گرفت و باید سرلوحه امور خط‌مشی‌گذاری قرار گیرد. هم‌چنین، عوامل فرآیندی بیش‌تر به اشاره به فرآیند خط‌مشی‌گذاری در تعلیم و تربیت و قواعد و اصول حاکم بر آن‌ها دارد که می‌تواند موجبات بهبود مشارکت مردمی را فراهم کند. عوامل فرآیندی شامل مواردی چون شناسایی مسئله، جمع‌آوری اطلاعات، مشورت و مشارکت سازمانی، راه‌حلی‌یابی و برنامه‌ریزی، اجرای آزمایشی، نظارت و بازبینی، انجام امورات اصلاحی و اعلان و اجرای قوانین است. ایجاد فرآیندهای خط‌مشی‌گذاری مطلوب و مناسب می‌تواند نقش مهمی در تسهیل و روان‌سازی مشارکت افراد ایفاء کند. علاوه بر این، عوامل زمینه‌ای مربوط به شرایط و بستری است که در آن خط‌مشی‌گذاری انجام می‌پذیرد. عوامل زمینه‌ای شامل مواردی چون نوآوری، بهره‌وری، آزادی، مبارزه با مفاسد، شفافیت، سیستم

پاداش و تنبیه، حمایت مدیر، فرصت‌شناسی، هماهنگی و وحدت، شایسته‌سالاری و دانش‌محوری هستند. عوامل زمینه‌ای در ایجاد بستری کارآمد و اثربخش برای ترغیب و تسهیل مشارکت مردمی تأثیر زیادی دارد.

یافته‌های پژوهش حاضر با نتایج سایر پژوهش‌های پیشین از جمله هاشمی و همکاران (۱۴۰۰)، گنجی‌پور و همکاران (۱۴۰۰)، شیخ‌بگلو و همکاران (۱۳۹۹)، ریجای (۲۰۲۳)، عباس و موتلاک (۲۰۲۳)، میلچنبرینک و ون‌دوال (۲۰۲۲) و بیدلر و شوپزر (۲۰۲۰) هم‌راستا بوده و آن‌ها را تأیید می‌کند. هاشمی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش بیش‌تر بر سازوکارهای فرآیندی و زمینه‌ای در مشارکت ذی‌نفعان تأکید دارند که البته در پژوهش حاضر با نگاه جامع‌تر به عوامل فرآیندی و زمینه‌ای، جایگاه مهم عوامل محوری نیز مورد تأکید بوده است. هم‌چنین یافته‌های پژوهش حاضر، هم‌راستا با نتایج پژوهش گنجی‌پور و همکاران (۱۴۰۰)، عواملی را معرفی کرده‌اند که پوشش‌دهنده کلیه هسته‌های ذی‌نفع آموزش و پرورش است. یافته‌های پژوهش شیخ‌بگلو و همکاران (۱۳۹۹) نیز اگرچه با نتایج پژوهش حاضر سازگار است، اما در این پژوهش دسته‌بندی جامع‌تر و متفاوتی از عوامل مشارکت ذی‌نفعان ارائه شده و هم‌چنین فراتر از عوامل ارائه‌شده در پژوهش شیخ‌بگلو و همکاران (۱۳۹۹)، عوامل محوری نیز شناسایی شده است. در پژوهش ریجای (۲۰۲۳) بیش‌تر بر عوامل فرآیندی مشارکت ذی‌نفعان تأکید شده است، در حالی که در پژوهش حاضر توجه توأمان و متوازن به عوامل محوری، فرآیندی و زمینه‌ای مدنظر بوده است. علاوه بر این، ۳ نوع اصلی مشارکت عمومی شامل دسترسی به اطلاعات، مشاوره و مشارکت فعال که توسط عباس و موتلاک (۲۰۲۳) مطرح شده، با در نظر گرفتن عوامل مطرح‌شده در پژوهش حاضر قابل تحقق است و البته بیش‌تر در این پژوهش مشارکت فعال مد نظر بوده است. ویژگی‌های مطرح‌شده توسط میلچنبرینک و ون‌دوال (۲۰۲۲) برای مشارکت عمومی نیز در دسته عوامل زمینه‌ای در پژوهش حاضر گنجانده شده است. نهایتاً هم‌راستا با پژوهش بیدلر و شوپزر (۲۰۲۰)، در یافته‌های پژوهش حاضر اهداف و منافع مشارکت مردمی به‌ویژه در عوامل محوری مد نظر بوده است.

مشارکت مردمی در آموزش و پرورش به تلاش برای جلب همکاری، نظرات و مشارکت افراد و گروه‌های جامعه در فرآیند تصمیم‌گیری و اجرای برنامه‌ها و سیاست‌های آموزشی اطلاق می‌شود. مشارکت مردمی در فرآیند خدمت‌رسانی آموزشی می‌تواند باعث افزایش شفافیت، عدالت و کیفیت آموزش و پرورش شود. ایجاد فضاهایی برای شنیدن نظرات و پیشنهادهای مردم درباره سیاست‌ها و خط‌مشی‌های آموزشی، از جمله اعمال اصلاحات در برنامه‌های درسی، ساختار مدارس و روش‌های آموزش، می‌تواند مؤثر باشد. این نظرسنجی‌ها می‌توانند از طریق رسانه‌ها، سامانه‌های برخط و همایش‌های عمومی صورت بگیرند. هم‌چنین، مشارکت مردمی به نهادهای آموزشی کمک می‌کند تا نیازها، توانمندی‌ها و مشکلات واقعی جامعه را بهتر درک کنند. این اطلاعات به طراحی برنامه‌ها و سیاست‌های آموزشی بهینه و مناسب کمک می‌کند و می‌تواند فرصت‌هایی را برای بهبود بخشیدن به آموزش و پرورش ایجاد کند. مشارکت مردمی می‌تواند به تأمین منابع مالی و غیرمالی موردنیاز نهادهای آموزشی کمک کند. برای مثال، افراد و سازمان‌های محلی ممکن است تجهیزات، کتب و منابع آموزشی، بورس‌های تحصیلی و غیره را ارائه کنند. علاوه بر این، مشارکت مردمی باعث توانمندسازی جامعه می‌شود. با فراهم کردن فرصت‌های آموزشی،

آموزش مهارت‌های ضروری و افزایش سطح دانش ورزش جامعه، می‌توان به ارتقاء سطح زندگی و توسعه پایدار جامعه کمک کرد. هم‌چنین، حضور و نظارت جامعه بر فعالیت‌های آموزشی می‌تواند به حسابرسی و کیفیت بخشیدن به آموزش و پرورش کمک کند. مشارکت مردمی به نهادهای آموزشی کمک می‌کند تا در تعیین اولویت‌ها، راهبردها و برنامه‌های آموزشی به صورت هوشمندانه عمل کنند. این به معنای توجه به نیازها و اولویت‌های واقعی جامعه، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی است. هم‌چنین، مشارکت مردمی باعث تحقق عدالت آموزشی می‌شود. با فراهم کردن فرصت‌های آموزشی برابر برای همه اقشار جامعه، بهبود دسترسی به آموزش و پرورش در مناطق محروم و کاهش نابرابری‌ها در آموزش و پرورش ایجاد می‌شود. مشارکت مردمی باعث ایجاد هم‌بستگی و تعلق به جامعه می‌شود. افرادی که در فرآیند تصمیم‌گیری و اجرای برنامه‌ها و سیاست‌های آموزشی مشارکت می‌کنند، احساس می‌کنند که قابلیت تأثیرگذاری بر آینده جامعه را دارند و به‌طور فعال در آن شرکت می‌کنند. خط‌مشی‌های مشارکت مردمی در آموزش و پرورش باعث توسعه یک سیستم آموزشی کارآمد، منعطف و پاسخ‌گو به نیازها و اولویت‌های جامعه می‌شود. این خط‌مشی‌ها بر اساس ارائه فرصت‌های آموزشی، شفافیت، تعیین اولویت‌ها، عدالت آموزشی و تعلق به جامعه تأکید می‌کنند.

در مجموع، نتایج پژوهش نشان داد که نظام معرفی قرآن کریم بنیان و پایه علمی ارزشمندی برای بهبود شرایط خط‌مشی‌گذاری به‌ویژه در زمینه مشارکت مردمی ایفاء می‌کند و می‌تواند به‌عنوان یک منبع ارزشمند و قابل اتکاء مورد استفاده خط‌مشی‌گذاران قرار گیرد. در این پژوهش الگویی جامع و کاربردی برای ارتقای شرایط مشارکت مردمی در خط‌مشی‌گذاری تعلیم و تربیت ارائه شد که هم می‌تواند توسط مدیران و سیاست‌گذاران وزارت آموزش و پرورش و هم توسط اساتید و دانشجویان و سایر پژوهش‌گران مورد استفاده قرار گیرد. هم‌چنین، پژوهش حاضر مبانی علمی موجود در زمینه توسعه مشارکت ذی‌نفعان در زمینه خط‌مشی‌گذاری را توسعه داده و ابعاد و جوانب جدیدی به آن اضافه کرده است. در پژوهش‌های آتی پیشنهاد می‌شود الگوی مشارکت مردمی در خط‌مشی‌گذاری سایر حوزه‌ها مانند بهداشت و درمان، امور مالیاتی و ... طراحی شده و با نتایج پژوهش حاضر مقایسه شود.

پیشنهادهاک کاربردک براساس یافته‌ها

- از رسانه‌های مختلف، سایت‌های اینترنتی و شبکه‌های اجتماعی برای انتشار اطلاعات و توضیح خط‌مشی‌های آموزش و پرورش استفاده شود.
- از روش‌هایی مانند نظرسنجی، ارسال نظرات از طریق وبسایت یا ایجاد گروه‌های مشورتی با نمایندگان مردمی برای مشارکت بهره‌بردار می‌شود. هم‌چنین، استفاده از مشوق و پاداش برای افزایش جلب مشارکت ذی‌نفعان می‌تواند راه‌گشا باشد.
- در بخش تعلیم و تربیت کشور بستری برای مشارکت دموکراتیک و تحقق آزادی بیان در جهت اهداف عالی تعریف‌شده فراهم شود و تلاش شود از مشارکت‌های مردمی تقدیر و قدردانی شود.
- برای جلب مشارکت مردمی از روش‌های نوآورانه و خلاقانه که برای افراد جذابیت داشته باشد و هم‌چنین مباحث روز و چالشی در حوزه تعلیم و تربیت که برای افراد دغدغه‌است، استفاده شود.

- بستر قانونی حامی و پشتیبان مشارکت مردمی در خطمشی‌گذاری ایجاد شود و تلاش شود میزان بوروکراسی و تشریفات اداری به حداقل ممکن برسد.
- با مستندسازی و یادگیری از تجارب گذشته، زمینه اصلاح روش‌ها و رویکردهای استفاده‌شده فراهم شود.
- با رویکردی مسئله‌محور نسبت به شناسایی و اصلاح آسیب‌های موجود در زمینه مشارکت مردمی در خطمشی‌گذاری تعلیم و تربیت اقدام شود.
- با توجه به اهمیت در نظر گرفتن آینده نظام تعلیم و تربیت، نسبت به پایش شرایط پیش‌رو به‌ویژه انتظارات ذی‌نفعان و برنامه‌ریزی متناسب با سناریوهای محتمل برای مشارکت هرچه بیشتر مردم اقدام شود.
- از مدیران و افراد شایسته و نخبه در زمینه خطمشی‌گذاری تعلیم و تربیت استفاده شود تا اعتماد به نظرات و تصمیمات آن‌ها افزایش پیدا کند و زمینه مشارکت مردمی بیشتر فراهم شود.
- به‌منظور حرکت در مسیر عقلانیت، از روش‌های علمی و به‌روز برای خطمشی‌گذاری در تعلیم و تربیت استفاده شود و از ظرفیت و توانمندی افراد نخبه در این زمینه بهره‌گرفته شود.
- نسبت به تدوین یک سازوکار مستقل برای ارزیابی و بازخورد درباره خطمشی‌های آموزشی اقدام شود.

منابع

- پای، سمیه، هاشمی، سیدجلال، ولوی، پروانه، و صفایی مقدم، مسعود (۱۴۰۱). الگوی مفهومی تغییر درونی مطلوب بر پایه قرآن کریم: استنتاج اصول تربیتی. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۷ (۲)، ۷-۳۱.
<https://doi.org/10.52547/qaie.7.2.7>
- تجلی، منیر، ایروانی، شهین، و چیت‌سازیان، علیرضا (۱۴۰۱). بررسی تاریخی-تحلیلی تحول مشارکت در حکمرانی نهاد آموزش ایران با تأکید بر تمدن اسلامی. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۷ (۳)، ۷-۳۲.
<https://doi.org/10.52547/qaie.7.3.7>
- خاکبان، سلیمان (۱۴۰۰). گستره معرفتی قرآن کریم از منظر علامه طباطبایی و آیت‌الله جوادی آملی. پژوهش‌های تفسیر تطبیقی، ۱۷ (۱)، ۲۰۶-۱۸۱.
<https://doi.org/10.22091/PTT.2021.4727.1620>
- زینی‌وند مقدم، رضا، باقرزاده، محمدرضا، قلی‌پور کنعانی، یوسف، منانی، مهرداد، و عارف‌نژاد، محسن (۱۴۰۰). طراحی مدل اجرای خط‌مشی‌های وزارت آموزش و پرورش با استفاده از روش مدل‌سازی ساختاری-تفسیری. فصلنامه خط‌مشی‌گذاری عمومی در مدیریت، ۱۲ (۲)، ۸۴-۶۷.
https://journals.srbiau.ac.ir/article_18200.html
- قربانی‌زاده، وجه‌الله، معتضدیان، رسول، حسین‌پور، داوود، و رهبر، عباسعلی (۱۴۰۰). سناریوهای آینده مشارکت عمومی در خط‌مشی‌گذاری ایران. مطالعات مدیریت راهبردی، ۱۲ (۱)، ۲۰۴-۱۸۱.
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.22286853.1400.12.45.10.4>
- شیخ‌بگلو، زین‌العابدین، تیمورنژاد، کاوه، گیوریان، حسن، و عباس‌زاده سهرن، یدالله (۱۳۹۹). ارائه مدل مشارکت ذی‌نفعان در خط‌مشی‌گذاری عمومی در سازمان غذا و داروی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی. نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی، ۴ (۴)، ۴۹۸-۴۸۸.
<http://ijhp.ir/article-1-350-fa.html>
- صبوری، حامد، گیوریان، حسن، و حق‌شناس کاشانی، فریده (۱۴۰۰). تبیین الگوی فرایند خط‌مشی‌گذاری در نظام آموزش و پرورش ایران. پژوهش‌نامه تربیتی، ۱۶ (۴)، ۱۹۰-۱۶۸.
<https://sanad.iau.ir/journal/educ/Article/681795?jid=681795>
- ضربی، سودا، امیرکبیری، علیرضا، و ربیعی‌مندجین، محمدرضا (۱۴۰۰). طراحی و تبیین مدل عدالت‌سازمانی با رویکرد ارزش‌های اسلامی در سازمان آموزش و پرورش ایران. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۶ (۲)، ۵۴-۳۱.
<https://doi.org/10.52547/qaie.6.2.31>
- گنجی‌زاده، رضا، هادی پیکانی، مهربان، و خوراسگانی اعتباریان، اکبر (۱۴۰۰). ارائه مدلی برای ارزیابی خط‌مشی‌های آموزش و پرورش با رویکرد حکمرانی شبکه‌ای در ایران. ره‌یافتی‌نو در مدیریت آموزشی، ۱۲ (۵)، ۲۹-۱۷.
<https://doi.org/10.30495/JEDU.2022.24985.4981>
- محمدرزاده، علی، پورعزت، علی‌اصغر، پیران‌نژاد، علی، مختاریان‌پور، مجید، و پندار، مهدی (۱۴۰۱). مدل جامع مشارکت شهروندی، موردپژوهش: شهرتهران. مدیریت سازمان‌های دولتی، ۱۰ (۴)، ۳۴-۱۷.
<https://doi.org/10.30473/ipom.2021.57578.4320>
- واعظی، رضا، خان‌محمدی، هادی، دلشادتهرانی، مصطفی، و اصلی‌پور، حسین (۱۳۹۷). طراحی الگوی مفهومی عوامل پیش‌برنده و بازدارنده مشارکت شهروندی در نهج‌البلاغه. مدیریت اسلامی، ۲۶ (۲)، ۸۹-۶۵.
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.22516980.1397.26.2.5.8>
- مولایی، علی، و هاشمی، مهدی (۱۳۹۶). الگوی استخراج نظام‌مند منابع و ابزارهای معرفت از قرآن کریم. ذهن،

https://zehni.iict.ac.ir/article_30570.html .۵-۳۴، (۴)۱۸

هاشمی، ملیحه، مرتضوی، مهدی، و رحمانی، حامد (۱۴۰۰). طراحی مدل اداره آموزش عمومی کشور با رویکرد حکمرانی. *مطالعات مدیریت دولتی ایران*، ۴(۴)، ۹۹-۱۳۰. <https://doi.org/10.22034/jipas.2022.312332.1270>

References

- Abbas, Y.K. & Motlak, J.B. (2023). The role of community participation in the spatial development of deteriorated residential areas Al-Imam neighborhood in the city of Nasiriyah: a case study. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, Volume 1129, 3rd International Conference on Smart Cities and Sustainable Planning 26/04/2022 - 27/04/2022 Online. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1129/1/012033>
- Abdalla, S. S., Elariane, S. A., & El Defrawi, S. H. (2016). Decision-Making Tool for Participatory Urban Planning and Development: Residents' Preferences of Their Built Environment. *Urban Planning and Development*, 142(1), 04015011. [https://doi.org/10.1061/\(ASCE\)UP.1943-5444.0000289](https://doi.org/10.1061/(ASCE)UP.1943-5444.0000289)
- Akerboom, S. & Craig, R.K (2022). How law structures public participation in environmental decision making: A comparative law approach. *Environmental policy & governance*, 32(3), 232-246. <https://doi.org/10.1002/eet.1986>
- Alfasi, N. (2021). Why public participation isn't a tool for democratizing planning. A comment. *Planning Theory*, 20, 175-178. <https://doi.org/10.1177/1473095221991487>
- Bidwell, D. & Schweizer, P.J. (2020). Public values and goals for public participation. *Environmental policy & governance*, 31(4), 257-269. <https://doi.org/10.1002/eet.1913>
- Bobbio, L. (2019). Designing effective public participation. *Policy Society*, 38, 41-57. <https://doi.org/10.1080/14494035.2018.1511193>
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-10. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Chung, S. Y. (2011). Fostering Citizen Participation Through Innovative Mechanisms In Governance, Policy, And Decision Making: Comparing Washington, DC And Seoul. A Dissertation Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy, *Arizona state university*. <https://keep.lib.asu.edu/items/149756>
- Eckerd, A., & Heidelberg, R. L. (2020). Administering Public Participation. *The American Review of Public Administration*, 50(2), 133-147. <https://doi.org/10.1177/0275074019871368>
- Ganjizadeh, R., Hadi Pikani, M. & Khorasgani, A. (2021). Presenting a model for the evaluation of education policies with the governance approach of Iran's Eider network. *New Approach in Educational Management*, 12(5), 17-29. <https://doi.org/10.30495/JEDU.2022.24985.4981>. [In Persian]
- Ghorbanizadeh, V., Mo'tazdian, R., Hosseinpour, D. & Rahbar, A.A. (2020). Future scenarios of public participation in Iran's policy making. *Strategic Management Studies*, 12(1), 181-204. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22286853.1400.12.45.10.4>. [In Persian]
- Hashemi, M., Mortazavi, M. & Rahmani, H. (1400). Designing the model of the country's public education administration with a governance approach. *Iranian public Management Studies*, 4(4), 99-130. <https://doi.org/10.22034/JIPAS.2022.312332.1270>. [In Persian]
- Howlett, M. (2019). *Designing public policies: Principles and instruments*. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315232003>

- Khakban, S. (2021). The epistemic scope of the Holy Quran from the perspective of Allameh Tabatabai and Ayatollah Javadi Amoli. *Comparative Interpretation Studies*, 7(13), 181-206. <https://doi.org/10.22091/PTT.2021.4727.1620>. [In Persian]
- Manes-Rossi, F., Brusca, I., Orelli, R.B., Lorson, P.C. & Hausteina, E. (2023). Features and drivers of citizen participation: Insights from participatory budgeting in three European cities. *Public Management Review*, 25(2), 201-223. <https://doi.org/10.1080/14719037.2021.1963821>
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. John Wiley & Sons. https://books.google.com/books/about/Qualitative_Research.html?id=tvFICrgcuSIC
- Migchelbrink, K. & Van de Walle, S. (2022). A systematic review of the literature on determinants of public managers' attitudes toward public participation. *Local Government Studies*, 48(1), 1-22. <https://doi.org/10.1080/03003930.2021.1885379>
- Miller, S. A., R. W. Hildreth, & L. M. Stewart. (2019). The Modes of Participation: A Revised Frame for Identifying and Analyzing Participatory Budgeting Practices. *Administration & Society*, 51(8), 1254-1281. <https://doi.org/10.1177/0095399717718325>
- Mohammadzadeh, A., Pourezat, A.A, Pirannejad, A., Mukhtaryanpour, M. & Pandar, M. (2022). Comprehensive model of citizen participation, case study: Tehran city. *Management of Public Organizations*, 10(4), 17-34. <https://doi.org/10.30473/ipom.2021.57578.4320>. [In Persian]
- Moulai, A. & Hashemi, M. (2016). The pattern of systematic extraction of sources and tools of knowledge from the Holy Quran. *Mind*, 18(4), 34-5. https://zehn.iict.ac.ir/article_30570.html?lang=en. [In Persian]
- Nabatchi, T., & Leighninger, M. (2017). *Public participation for 21st century democracy*. Hoboken: John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781119154815>
- Papi, S., Hashemi, S.J., Valvi, P. & Wasfaei-Moghadam, M. (2022). Conceptual model of desirable internal change based on the Holy Quran: Inference of educational principles. *Applied issues in Islamic education*, 7(2), 7-31. <https://doi.org/10.52547/qaiie.7.2.7>. [In Persian]
- Parry, G. Moyser, G., & Day, N. (1992). *Political Participation and Democracy in Britain*. United Kingdom: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511558726>
- Quick, K.S., & Bryson, J.M. (2016). Public Participation. In Handbook on Theories of Governance. *Edward Elgar Publishing: Northampton, MA, USA*, 158-168. <https://experts.umn.edu/en/publications/theories-of-public-participation-in-governance>
- Rijal, S. (2023). The Importance of Community Involvement in Public Management Planning and Decision-Making Processes. *Journal of Contemporary Administration and Management (ADMAN)*, 1(2), 84-92. <https://doi.org/10.61100/adman.v1i2.27>
- Sabouri, H., Giorian, H. & Haqshenas Kashani, F. (2020). Explaining the pattern of the policy making process in Iran's education system. *Educational Journal*, 16(4), 168-190. <https://doi.org/20.1001.1.10174133.1400.37.1.1.2>. [In Persian]
- Sharma, R., & Kumar, R. (2023). Increasing Public Participation to Ensure Holistic View in Educational Policies/Action Plans. *Indian Journal of Public Administration*, 69(3), 597-608. <https://doi.org/10.1177/00195561231177039>
- Sharma, A., Donovan, K., Krishnamurthy, S., & Creed, M. (2022). Exploring the Scope of Public Participation for Risk Sensitive Land Use Planning in Nepal: A Policy Review. *Sustainability*, 14, 14137. <https://doi.org/10.3390/su142114137>
- Sheikhbaglou, Z., Timourenjad, K., Giorian, H. & Abbaszadeh Sohran, Y. (2021). Presenting the stakeholder participation model in public policy making in the Food and Drug Organization of the Ministry of Health, Treatment and Medical Education. *Journal of Health Education of the Academy*

- of Medical Sciences*, 4(4), 488-498. <http://ijhp.ir/article-1-350-fa.html>. [In Persian]
- Strokosch, K., & S. P. Osborne. (2020). Debate: If Citizen Participation Is so Important, Why Has It Not Been Achieved? *Public Money & Management*, 40 (1), 8-10. <https://doi.org/10.1080/09540962.2019.1654322>
- Tajali, M., Irvani, S. & Chitsazian, A. (2022). Historical-analytical review of the evolution of participation in the governance of Iran's education institution with an emphasis on Islamic civilization. *Applied issues in Islamic education*, 7(3), 7-32. <https://doi.org/10.52547/qaiie.7.3.7>. [In Persian]
- Tippett, J., & How, F. (2020). Where to lean the ladder of participation: a normative heuristic for effective coproduction processes. *Town Planning Review*, 91(2), 109-132. <https://doi.org/10.3828/tpr.2020.7>
- Vaezi, R., Khanmohammadi, H., Delshad-Tehrani, M. & Rialpour, H. (2017). Designing a conceptual model of promoting and inhibiting factors of citizen participation in Nahjalbalagha. *Islamic Management*, 26(2), 65-89. <https://doi.org/20.1001.1.22516980.1397.26.2.5.8>. [In Persian]
- Viennet, R. & B. Pont (2017). *Education policy implementation: A literature review and proposed framework*. OECD Education Working Papers, No. 162, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/fc467a64-en>
- Widiatmoko, C., Simarmata, R. P., Gunadi, G. A., Amazihono, M., & Watimena, J. S. (2023). E-Government as A Tool to Increase Public Participation in Public Decision Making. *ARRUS Journal of Social Sciences and Humanities*, 3(3), 272-278. <https://doi.org/10.35877/soshum1809>
- Zaini-Vandmghadam, R., Bagherzadeh, M.R., Qolipour Kanani, Y., Manani, M. & Arefnejad, M. (1400). Designing a model for the implementation of the policies of the Ministry of Education using the structural-interpretive modeling method. *Public Policy Making in Management*, 12(2), 67-84. https://journals.srbiau.ac.ir/article_18200.html?lang=en. [In Persian]
- Zarbi, S., Amirkabiri, A. & Rabiei Mandjin, M. (2021). Designing and explaining the model of organizational justice with the approach of Islamic values in Iran's educational organization. *Practical issues in Islamic education*, 6(2), 31-54. <https://doi.org/10.52547/qaiie.6.2.31>. [In Persian]